

A R C H I W O Z N A W S T W O

ARCHEION, T. CVII
WARSZAWA 2004JANUSZ ŁOSOWSKI
(Lublin)**STAROPOLSKIE AKTA SĄDÓW SZLACHECKICH I MIEJSKICH
WOJEWÓDZTW LUBELSKIEGO I BEŁSKIEGO
ORAZ ZIEMI CHEŁMSKIEJ W ARCHIWACH MOSKWY I JAROSŁAWŁA**

Przez długie lata nieznaną dla polskich historyków zespół numer 356 w moskiewskim Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych (Rossijskom Gosudarstvennom Archive Drevnich Aktov — RGADA) powoli odsłania swoją ceną zawartość. Jest to zbiór, któremu aktualnie nadano ogólną, a przez to mało czytelną, nazwę „Ksiąg wpisów instytucji lokalnych Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Nie jest ona precyzyjna, ponieważ znajdują się w nim materiały Trybunału Litewskiego, który był przecież centralnym sądem, rozpatrującym odwołania od wyroków sądów ziemskich, grodzkich i podkomorskich z terenu Księstwa. Wcześniejsza nazwa zbioru, „Sądy grodzkie i ziemskie Wielkiego Księstwa Litewskiego”, choć bardziej konkretna, również budziła zastrzeżenia ze względu na obecność akt miejskich Lublina, Knyszyna, Kowna czy innych miast, nie tylko z terenu Litwy, ale i Korony, jak to słusznie stwierdził M. Kulecki¹. Lepsze byłoby więc określenie go jako zbioru „Akt sądowych z terenu Rzeczypospolitej”. Jednak nie tyle kłopoty z nazwą, co wartość informacyjna ksiąg, wchodzących w skład tego zespołu, powinna przyciągnąć uwagę badaczy.

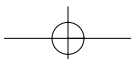
Z historyków polskich jako pierwszy rozpoznał go wytrawny znawca dziejów Rosji i jej archiwów Hieronim Grala². Później wykorzystywał go wspomniany już Michał Kulecki, znany archiwista warszawski, zajmujący się badaniem dziejów Rzeczypospolitej w okresie XVII w. Ten drugi opisał nawet zawartość części wspomnianego zespołu, mianowicie ksiąg pochodzących z terenu województwa podlaskiego³. Obaj wymienieni badacze sygnalizowali również istnienie w zespole akt z terenu dawnego województwa lubelskiego oraz ziemi chełmskiej⁴, obok materiału pochodzącego z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego. H. Grala również jako pierwszy polski historyk rozpoznał cztery księgi znajdujące się w Kolekcji rękopisów (Kollekcii ruko-

¹ M. Kulecki, *Akta ziemskie i grodzkie podlaskie w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych*, „Archeion”, t. 97, 1997 s. 43.

² Jemu oraz dr. M. Kuleckiemu zawdzięczam cenne wskazówki, umożliwiające dotarcie do zespołu, za co składam Obu Panom Doktorom serdeczne podziękowanie.

³ M. Kulecki, op. cit., s. 43–57.

⁴ Tamże, s. 56. Obaj wymienieni historycy przekazali autorowi tekstu informacje o księgach, pochodzących z kancelarii grodzkiej chełmskiej.

pis'ej) Archiwum Państwowego Obwodu Jarosławskiego (Gosudarstvennogo Archiva Jaroslavskoj Oblasti — GAJO).

Dzięki kwerendzie przeprowadzonej w lipcu 2001 r. w Moskwie i Jarosławlu⁵ dokładnie zapoznałem się z zawartością jednostek aktowych. Potwierdziły się informacje wymienionych badaczy, że materiały, tworzące zespół nr 356 w RGADA, pochodzą z różnych kancelarii, nie tylko sądów szlacheckich, ale również miejskich. Z interesującego terenu są tam dwie księgi grodzkie lubelskie i trzy fragmenty innych jednostek aktowych, dwie księgi grodzkie chełmskie i trzy fragmenty, dwie księgi ziemskie lubelskie i jeden fragment, jedna księga miejska lubelska i jeden fragment oraz pojedyncze księgi: podkomorska lubelska, ziemska krasnostawska, miejska tyszowiecka (województwo bełskie) oraz fragment akt ziemskich chełmskich.

Do tego dochodzą dwie księgi grodzkie lubelskie oraz pojedyncze księgi grodzka chełmska i podkomorska lubelska, które przechowywane są w archiwum jarosławskim.

Stwierdziłem również znaczną przydatność wymienionych akt do badań nad dziejami sądów i urzędów, które je wytworzyły, oraz samych terytoriów, na których działały. Mam nadzieję, że ten tekst zwróci uwagę innych badaczy na nieznaną szerzej materiały źródłowe i skłoni do ich wykorzystania. Byłoby dobrze, gdyby w najbliższej przyszłości państwowa służba archiwalna postarała się o zmikrofilmowanie opisywanych akt, by ułatwić dostęp do nich szerszemu gronu użytkowników.

*

Droga tych archiwaliów do Moskwy była kręta i pełna zagadek. Wiadomo, że po upadku Rzeczypospolitej akta dawnych sądów szlacheckich były przechowywane w różnych miejscach. Akta grodzkie lubelskie i chełmskie zabezpieczono w zamkach lubelskim i chełmskim, natomiast ziemskie znalazły się w klasztorach lubelskich dominikanów i chełmskich pijarów⁶. W okresie Księstwa Warszawskiego trafiły do kancelarii sądów pokoju, utworzonych w powiatach po wprowadzeniu kodeksu cywilnego Napoleona. Stamtąd przekazano je do lubelskiego Archiwum Akt Dawnych (AAD), zaraz po jego utworzeniu w roku 1827. W tym roku zorganizowano bowiem we wszystkich województwach sieć archiwów akt dawnych, podlegających prezesom trybunałów cywilnych archiwów akt dawnych, które miały gromadzić dokumentację aktową dawnych sądów szlacheckich oraz władz miejskich okresu dawnej Rzeczypospolitej. Akta miasta Lublina trafiły do Archiwum znacznie później, bo dopiero w roku 1848, gdy przekazało je archiwum miejskie, w którym znajdowały się do tej pory⁷. Jeszcze później znalazły się w AAD księgi miast z terenu ówczesnej guberni lubelskiej, wśród nich również Tyszowiec. Stało się to prawdopodobnie pod koniec lat 70. XIX stulecia⁸.

⁵ Wyjazd do Moskwy był możliwy dzięki stypendium Fundacji Lanckorońskich z Brzezia. Niech ten artykuł będzie wyrazem wdzięczności Zarządowi Fundacji za zaufanie okazane autorowi tego artykułu.

⁶ T. Mencil, *Archiwum Akt Dawnych w Lublinie (1827–1887)*, „Rocznik Lubelski”, t. 1, 1958, s. 8–9.

⁷ Tamże, s. 32.

⁸ Tamże, s. 33.

Odtąd dzieliły losy archiwum, a po jego likwidacji w 1887 r., w wyniku zmian organizacyjnych spowodowanych reformą sądownictwa rosyjskiego w roku 1876, trafiły do Wilna. Nie przekazano ich do Archiwum Głównego w Warszawie, które przejęło większość akt likwidowanych w guberniach archiwów akt dawnych, ponieważ o akta lubelskiego AAD bardzo zabiegał kierownik Centralnego Archiwum w Wilnie Iwan Sprogis⁹. Udało mu się bowiem przekonać władze zwierzchnie, że tam powinny być przechowywane, gdyż dotyczą ziem rosyjskich.

W Wilnie większość zasobu archiwum lubelskiego szczęśliwie przetrwała okres I wojny światowej i została zwrócona w 1919 r. nowo utworzonemu Archiwum Państwowemu w Lublinie¹⁰. Nie wszystkie jednak archiwalia trafiły na swoje dawne miejsce. Szacuje się, że z 4817 ksiąg wywiezionych do Wilna powróciło 3518¹¹. Pozostała część znalazła się na terenie Rosji ewakuowana z Wilna w 1915 r., tuż przed ofensywą niemiecką.

Losy omawianych akt od tego momentu nie są znane. Wiadomo jedynie, że uległy rozproszeniu i przechowywano je w różnych miejscach. Z niewiadomych powodów nie objęła ich akcja rewindykacyjna po podpisaniu traktatu ryskiego w roku 1921. Również nie przekazano ich w czasie akcji zwrotu archiwaliów polskich, przeprowadzonej przez władze sowieckie w roku 1961¹². Część archiwaliów przechowywano w Jarosławlu, o czym świadczy obecność czterech ksiąg oraz wzmianki w literaturze¹³.

Czy pozostałe okresowo znalazły się tam, nie wiadomo. Były już w Archiwum, które wtedy nosiło nazwę Centralnego Gosudarstvennogo Archiva Drevnich Aktov (CGADA), pod koniec lat 40. XX w., na co wskazują urzędowe adnotacje, zawarte na specjalnych kartach dołączanych do jednostek aktowych. W latach 60. z akt sądów szlacheckich oraz władz miejskich, pochodzących z zasobu wileńskiego Archiwum Akt Dawnych, utworzono zbiór, nadając mu wspomnianą wcześniej nazwę¹⁴. Znalazły się w nim nie tylko akta z terenu WKL, ale także z obszaru Korony, z niewiadomych powodów niezwrócone Polsce w 1961 r.

*

Najwięcej materiału aktowego pochodzi z grodzkiej kancelarii lubelskiej i można go podzielić, tak jak większość jej produktów, na serie aktowe. Dawny element czystopisowej serii zapisów (*inscriptions*) stanowi księga z roku 1655 (RGADA, f. 356, op. 1, ed. 24). Najwcześniejsze wpisy zanotowano pod datą 8 marca, najpóźniejsze zaś

⁹ Tamże, s. 35.

¹⁰ J. Riabinin, *Archiwum Państwowe w Lublinie*, Warszawa 1926, s. 18.

¹¹ Tamże.

¹² O akcji tej pisały: W. Maciejewska, *Transport akt przekazanych Polsce przez Związek Radziecki*, „Archeion”, t. 38, 1962, s. 302–308 oraz K. Wróbel-Lipowa, *Rewindykacja archiwaliów polskich z ZSRR w latach 1945–1964*, Lublin 1988, s. 114.

¹³ M. F. Šumejko, *Sobrat' rassejanoe. O restitucii archivov v prošlom i nastojaščem*, Minsk 1997, s. 14.

¹⁴ *Rossijskij Gosudarstvennyj Archiv Drevnich Aktov. Putevoditel'*, t. 4, sostavitel' Ju. M. Eskin, Moskva 1999, s. 47.

12 lipca. Jej wymiary 30 x 19 x 9 cm nie odbiegają od przeciętnych dla tego typu materiałów. Była ona poddana konserwacji w CGADA, gdzie zaopatrzone ją w nową oprawę. W księdze jest stara, chyba XIX-wieczna, foliacja od k. 2 do 470. Pierwsza karta nie zachowała się, a przy numerowaniu stron pominięto liczbę 434. Z dołączonej do księgi karty wynika, że księgę kontrolowano w dniach 6 lutego i 9 grudnia 1948 r.

Elementem tej samej serii jest księga z 1669 r. (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 33), posiadająca wymiary: 30 x 19,5 x 11,5 cm. Jej najwcześniejsze wpisy zanotowano pod datą 2 stycznia, natomiast najpóźniejsze 31 grudnia tego roku. Posiada ona oryginalną oprawę skórzaną, ozdobioną motywami roślinnymi i geometrycznymi. Zachowały się także resztki czterech pasków skórzanych. W księdze jest dawna foliacja od 1 do 571, przy czym dwie pierwsze karty oraz ostatnia nie zostały ponumerowane. Opuśczone w niej zostały numery: 186–187, 210, 244. Innej numeracji kart nie ma. Na pierwszej nienumerowanej karcie znajduje się jej dawna sygnatura „Księga 110” oraz adnotacja o przeprowadzeniu kwerendy (*Quesitum transactionum Firleioviae*). Podobne potwierdzenia poszukiwań archiwalnych umieszczono na ostatniej, nieoznaczonej karcie: *Szukatem 29 8 Anni Domini 1824 H. Filipkowski* oraz *Quaesitum Krasz(...)*. Na dłuższym boku księgi zapisano dużymi wyraźnymi cyframi, dzisiaj już nieco wyblakłymi, datę roczną „1669”.

Kolejna czystopisowa księga inskrypcji grodzkich lubelskich z 1685 r. znajduje się w archiwum jarosławskim (dalej cyt.: GAJO, Kolekcja rękopis'ej /dalej: Koll. rukop./, opis /dalej: op./ 2 nomier /dalej: no/ 1242). Posiada ona rozmiary: 31 x 20 x 8,5 cm. Najwcześniejsze wpisy pochodzą z 18 czerwca, a najpóźniejsze z 20 grudnia. Skórzana oprawa księgi posiada prosty ornament geometryczno-roślinny. Zachowały się także resztki czterech pasków skórzanych. Jej stan fizyczny jest dość dobry, chociaż w dolnej części grzbietu widoczne są ubytki skóry. Zachowane naklejki na grzbiecie z dawnymi sygnaturami księgi „21087” oraz „Ks 125”. Ten drugi numer powtórzono na wyklejce górnej okładki. Dawniej posiadała oryginalną paginację od strony 1 do 1008, którą zastąpiono foliacją od 1 do 497, przy czym pominięto numerację karty po 118, trzy razy dodając do numerów kart litery (1a, 307a, 335a). Widoczne są również adnotacje o kwerendach: *Quaesitum et non reperitur inscriptionum summae 6000 florenorum pro re Collegii Societatis Iesu ac per Dominum Recognitum Florenty Górski* (k.1) oraz *Qaesitum cessionis generosi Druskowski* (wyklejka tylnej okładki). Na karcie 1 dwa razy zapisano maksymę: „Sama słodycz zepsutemu gustowi staje się goryczą”. Zachowała się także adnotacja kancelaryjna: *Correctum per me Żeliszawski folio 119* (po k. 56v).

Również inna księga tej serii z 1687 r. (najstarszy wpis z 3 stycznia, a najpóźniejszy z 7 lipca) stanowi element zasobu tego wymienionego wcześniej archiwum (GAJO, Koll. rukop., op. 2, no 1241). Jej rozmiary: 31,5 x 20,5 x 11 cm, można uznać za typowe. Skórzana oprawa księgi w zasadzie pozbawiona jest ozdób, jeśli pominiemy ryte linie w górnej części grzbietu, u góry pojedyncze, a u dołu podwójne, między którymi znajduje się majuskułny napis: INSCRIPTIONUM ANN(US) 1687. Stan księgi jest dość dobry, chociaż skóra na grzbiecie u dołu i na górze jest naderwana, a na

okładkach małe otworki, ślady działania szkodliwych owadów. W księdze zachowała się oryginalna, siedemnastowieczna foliacja od nr 2 do 651, którą w 1984 r. zastąpiono nową (od 1 do 613). Na karcie 613 znajdują się dwie adnotacje o przeprowadzeniu poszukiwań archiwalnych (*Szukałem dla Wielmożnych Borzęckich w 1785 Raczyński; Quaesitum per Joannem Cantium Chrzanowski Archivistae Terrestri (.....) Juratum pro parte suae et aliorum die 17 July 1801*).

Z tej serii pochodzi również fragment z 1589 r. (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 11), o wymiarach 31,5 x 20 x 2,5 cm, również konserwowany w CGADA i oprawiony w karton. Najwcześniejsze wpisy zanotowano pod datą 29 lipca, a najpóźniejsze 27 grudnia. Według dawnej foliacji zajmował on miejsce od k. 687 do k. 831. Po konserwacji fragment przenumerowano i obecnie jego karty posiadają oznaczenia od 1 do 144.

Serię relacji (*relationes, manifestationes, oblatae*) reprezentuje mały fragment czystopisowej księgi, obejmującej wpisy z krótkiego okresu 4–10 I 1640 r. (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 25), konserwowany tak jak poprzednie, i obecnie przechowywany w kartonowej teczce. Posiada wymiary 31 x 19,5 x 0,5 cm. W sumie zawiera 26 ponumerowanych na nowo kart. Według dawnej foliacji są to k. 13–37 i 173.

Serię dekretów reprezentuje fragment czystopisu, z wpisami pochodzącymi z okresu 13 IV–25 V 1592 r. (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 12), o wymiarach: 29 x 21,5 x 2,5 cm. W CGADA został poddany konserwacji. Aktualnie przechowuje się go w kartonowej teczce. Na jego kartach znajduje się dawna foliacja (k. 349–418v, 539–561, 564–573v, 576–598v). Jednak później zmieniono w nim numerację kart. W obecnej foliacji (od 1 do 125) jedna karta posiada numerację cyfrowo-literową (23a). Wszystkich kart jest więc 126.

Pozostałość aktowa po sądzie ziemskim lubelskim obejmuje dwie księgi i jeden fragment. Biorąc pod uwagę objętość, na wyróżnienie zasługuje dudka o imponujących rozmiarach: 33 x 26 x 29 cm (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 17). Również liczba zapisanych kart (1529) wysuwa ją na czoło opisywanych tutaj akt. Nie posiada ona współczesnej numeracji kart, za to występuje w niej dawna podwójna foliacja, którą można uznać za jej kolejną osobliwość. Starsza jest niewątpliwie numeracja przy użyciu cyfr rzymskich XXXVII–XLVIII (k. 13–24), DXXX–DXXXVI (k. 25–36), CXXI–CXXXII (k. 39–50), CCLXV–CCLXXVI (k. 271–282), XIII–XXIV (k. 283–295), XXVIII–XXXIX (k. 421–432v), XXVI–XXXVI (k. 710–721), XXXXII–XXXXIX (k. 1362–1370v). Numeracja cyframi arabskimi 34–47 (k. 1403–1416), 95–106 (k. 51–62) jest późniejsza i pochodzi ona z okresu staropolskiego. Inna foliacja literami arabskimi (od nru 13 do 1557) pochodzi prawdopodobnie z początków XX w. W niej także znaleźć można numery podwójne cyfrowo-literowe: 733a, 773a, 885a, 1161a, 1428a, 1507a. Opuszczone zostały numery 381, 482, 780, 1436–1455. Szeregu pustych kart nie numerowano (po k. 868v–3, po k. 1189v–6, po k. 1208v–3).

Składki tej księgi są przemieszane, o czym świadczy chronologia kolejnych wpisów. Nie wszystkie z nich można dokładnie datować. Najstarsze wpisy pochodzą z 1445 r., a najpóźniejsze z 1596 r. Z XV w. pochodzi pięć składek, w których znajdują się wpisy sądu królewskiego z 1482 i 1484 r., sądu kasztelana lubelskie-

go w Wąwolnicy z lat 1471, 1474, 1475, 1508 oraz lubelskiego sądu ziemskiego z lat 1445 i 1470.

Niewiele mniejsza od poprzednio opisanej jest czystopisowa księga wyroków (*decretorum*) z lat 1558 (najwcześniejsze wpisy z 7 lutego), 1568, 1571 (najpóźniejsze z 2 lipca) — (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 4). Jest to dudka o wymiarach 35 x 10,5 x 21,5 cm. Pierwotnie miała skórzaną oprawę, z której obecnie pozostała jedynie tylna okładka z resztkami dwóch pasków skórzanych oraz fragment skóry na grzbiecie. Posiada dawną foliację, z wyjątkiem dwóch pierwszych, zniszczonych kart od numeru 1 do 1182. Dwie karty posiadają numer cyfrowo-literowy (483a i 897a), pominięto numery 34 i 35. Sporo kart tej księgi pozostało pustych (371–372, 419–420v, 492–493v, 509–514, 610v–611v, 746v–747, 767v). Przekreślono je, oczywiście, jeszcze przed oprawą, by nie zostały wykorzystane do wpisywania fałszywych wpisów.

Wewnątrz księgi składki zostały przemieszane. Wpisy z 1558 r. znajdują się na kartach 1033–1056, z 1568 r. na kartach 1–508v oraz 1025–1032, natomiast z 1571 r. na kartach 517v–1024v i 1057–1180v. Księga zawiera wpisy z różnych roków ziemskich, których wpisy określano jako *controversiarum* (k. 478, 1109). Na kartach od nr 1034 do 1047v znajdują się przysięgi składane przez strony procesowe.

Na końcu księgi zachowały się adnotacje o kwerendach przeprowadzonych w niej (*Quaesitum pro parte haeredibus bonorum Jablonna; Quaesitum pro parte Suffczyński; Per Annum 1571 quaesitum pro parte haeredibus bonorum Wronow* — k. 1181v). Na karcie 1182 umieszczono adnotację „Księga 27ma kart 1180” z podpisem nieznaney osoby.

W opisywanym zespole znajduje się jeszcze fragment akt ziemskich lubelskich, który można zaliczyć do serii dekretów, pochodzący z lat 80. XVI w. (RGADA, f. 356, op. 1, ed. 25), o formacie dutki: 31,5 x 11,5 x 2 cm. On także w czasie przechowywania w CGADA był poddany zabiegom konserwatorskim, w wyniku których zyskał twardą oprawę. Dawna foliacja (k. 1044–1144) została zastąpiona przez nowszą numerację kart od 1 do 71, którą nadano 29 II 1952 r., o czym świadczy urzędowa adnotacja na dołączonej do księgi karcie dokumentacyjnej.

Po kancelarii grodzkiej chełmskiej pozostało sześć jednostek archiwalnych. Pięć z nich przechowuje się w RGADA, natomiast jedną w GAJO. W Moskwie są dwie księgi aktowe oraz trzy fragmenty, a w Jarosławlu jedna księga. Najcenniejsza jest niewątpliwie czystopisowa księga relacji, zawierająca wpisy z całego roku 1666 (2 I–24 XII) — (RGADA, f. 356, opis 1, ed. 48). Ma ona następujące wymiary: 31 x 20 x 5,5 cm. Była poddana konserwacji, polegającej na uzupełnieniu ubytków papieru w niektórych kartach oraz zaopatrzono ją w oprawę tekturową w kolorze niebiesko-seledynowym. Posiada 377 numerowanych kart oraz dwie nienumerowane. Na pierwszej karcie umieszczono adnotację z dawną sygnaturą 86. Ponadto na tej karcie znajduje się inna adnotacja o rewizji ksiąg z ramienia chełmskiego sądu ziemianńskiego Feliksa Wereszczyńskiego i Stanisława Wielobyckiego, którą przeprowadzono 18 V 1792 r. Identyczna adnotacja znajduje się również na końcu księgi (na s. 375).

Na pierwszej karcie znajduje się także napis sporządzony literami o większym module: NOVVS Annus Domini / Millesimus Sexcentisimus / Sexagesimus Sextus /

RELATIONUM / Feliciter in Nomine Sanctissimae et / Individuae Trinitatis incipit / CAPITANEATUS / Magnifici Christophori / a Potok Potocki Pocill(at)oris / Magni Ducatus Lithuaniae, Chelmensis, Eisicensis et caetera capitanei / VICECAPITANEUS / Generosi Andrae a Karniow Wisniowski Subiudicis Terrestris Chelmen(sis) / NOTARIATUS / Generosi Christophori a Przanowice Przanowski Iudicis Terrestris/ Buscensis / VICENOTARIATUS / Generosi Gregorii Ioannis in Grzymały / Grzymała Iudicis Causarum Viceplatinatum Terrae Chelmensis opera ipsius suscepiatarum et conscriptarum / Quo Actum in Castro Chelmensi sabbato in crastino Festi Circumcisionis Christi Domini Anno/ eiusdem / Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Sexto.

Na k. 377 znajduje się adnotacja o przeprowadzeniu poszukiwań archiwalnych: *Quaesitum pro parte sue per gen. Brzeski*. Drugą podobną adnotację: *Quaesitum 1805*, umieszczono na nienumerowanej karcie poprzedzającej karty oznaczone.

Z ważniejszych wpisów na czoło wysuwają się akta sejmikowe: list królewski do sejmiku chełmskiego z 7 IX 1666 r., zalecający uchwalenie podatków w określonej wysokości (k. 268v–270), instrukcja dla posłów ziemi chełmskiej podczaszego litewskiego i starosty chełmskiego Krzysztofa Potockiego oraz stolnika chełmskiego Floriana Orchowskiego z 3 II 1666 (k. 46–57), laudum sejmiku chełmskiego z 16 VIII 1666 r. (k. 218–281v) z uchwaloną tam instrukcją dla posłów, chorążego chełmskiego Jana Karola Romanowskiego i stolnika chełmskiego Floriana Orchowskiego (k.270v–282v), laudum sejmiku z 28 IX 1666 r. (k. 363–365). Warto też wspomnieć o liście króla do sejmiku chełmskiego datowanym na 7 października tego roku (k. 268v–270).

Znajdują się tam również uniwersały królewskie: z 1 II 1666 r., nakazujący pułkownikowi zaporoskiemu Czopowi wyrównanie szkód, wyrządzonych przez jego chorągiew mieszkańcom wsi Rostoka (k. 60–61); z 11 maja tego roku, informujący o darowaniu wina przywódcy rokосу Jerzemu Lubomirskiemu i amnestionujący jego stronników (k. 124–125); z 9 czerwca, przestrzegający szlachtę przed zgubnymi skutkami działalności różnych zbrojnych grup szlachty oraz grożący sankcjami ich uczestnikom (k.157–158v); z 31 lipca ustalający termin sejmiku chełmskiego na 16 sierpnia tego roku (k. 215–216v) oraz z 22 grudnia wyżej wymienionego roku, przypominający właścicielom ziemskim o obowiązku dostarczania wojsku pieniędzy z tytułu hiberny po 40 zł od łanu *cum abiuratis* (k. 347v–448).

Jest także oblata uniwersału hetmana wielkiego koronnego Stanisława Potockiego z 7 I 1686 r., skierowanego do chorągwi wojewody kijowskiego stacjonującej w Chełmie i nakazującego jej, by nie pobierała większych sum z tytułu hiberny niż 40 zł od łanu (k. 5v); rejestry szkód wyrządzonych przez oddziały wojskowe we wsiach: Rostoka (k. 35–36), Wola Ostrowiecka i Ostrówek (k. 42–43v), Radziechów (k. 354–356) oraz dobrach sołtysów z terenu starostwa chełmskiego (k. 87–88v, 106v–107).

Są tam także oblata przywilejów królewskich: nadania Krzysztofowi Słoniewskiemu wsi Krymno, należącej do starostwa lubomelskiego, w dożywotnie użytko-

wanie (k. 158v–159); nadania szl. Teodorowi Teodorowiczowi, towarzysowi chorągwi kozackiej wojewody sandomierskiego Jana Zamoyskiego, 4 włók ziemi zwanych „Bajkowszczyzna” w starostwie ratneńskim (k. 170v–171); przywilejów dla woźnych sądowych opatrnych: Marcina Roli z Łomnicy (k. 134–134v) i Klemensa Meszowicza z Hołowna (k. 136v–137v). W tej grupie mieszczą się: oblaty dokumentów prywatnych: ustanowienia przez podwojewódzkiego chełmskiego Stanisława Michała Zaporskiego zastępcy sądowego w osobie Grzegorza Jana Grzymały, miejscowego regenta grodzkiego (k. 89v–90), nadanie przez wojewodę wołyńskiego Adama Aleksandra Sanguszkę gruntu we wsi Olblu, z prawem pobudowania się na niej, swojemu słudze szl. Grzegorzowi Zagrobskiemu (k. 171v–172) oraz testamentów urodzonych: Łukasza Rzeszowskiego, porucznika chorągwi stolnika lwowskiego i starosty ploskirowskiego Marcina Zamoyskiego (k. 131v–132v) i Jana Wieluńskiego (k. 173v–175).

Z wpisów o charakterze sądowym można wymienić: akt kondescensji w Wojsławicach, z polecenia Trybunału Koronnego w Lublinie, w wyniku której dokonano podziału tego miasta między stolnika halickiego Konstantego Bonawenturę Bełżeckiego, łowczego halickiego Stanisława Kazimierza Kurdwanowskiego i potomków wojewody kijowskiego Janusza Tyszkiewicza (k. 84–85) oraz protestację komornika ziemskiego chełmskiego Marcina Szaniawskiego z powodu zajazdu, którego obiektem stał się należący do niego dwór w Husynnem, przez towarzyszy z chorągwi Krzysztofa Potockiego, podczaszego litewskiego i starosty chełmskiego, Stanisława, Marcina i Mikołaja Ciesielskich, wraz z rejestrem szkód wyrządzonych przez napastników (k. 350v–351).

Z ważniejszych aktów prywatno-prawnych można wymienić: kontrakty dzierżawy części wsi Hańsk przez ur. małżonków Stanisławę i Annę Hańskich ur. Andrzejowi i Marynie Białostockim (k. 361v–363) oraz wsi Zaglinki *alias* Olesk w ziemi chełmskiej przez Samuela Wolskiego wojskiemu bełskiemu Antoniemu Kołakowskiemu (k. 365–367), a także umowę zastawu dwóch półłanków we wsi Olszanka przez chorążego bielskiego Piotra Dunina Borkowskiego Jerzemu i Barbarze Dębińskim (k. 24–25v).

Druga księga to czystopis zapisów z lat 1671–1675 (najwcześniejszy wpis z 9 stycznia, a najpóźniejszy z 4 października), przechowywany w archiwum jarosławskim (GAJO, Koll., rukop., op. 2, no 1177). Jednostka ta ma wymiary: 29 x 18 x 15 cm. Jej oprawa posiada elementy ozdobne (motywy geometryczne i roślinne). Zachowały się resztki 4 pasków skórzanych. Jej stan fizyczny nie jest zadowalający i wymaga konserwacji, pozbawiona grzbietu, skóra na okładkach jest postrzępiona, a część kart zbutwiała. W księdze jest dawna foliacja od numeru 1 do 864.

Zachowała się karta tytułowa z kartuszą tarczą, na której umieszczono herb Piława oraz majuskułne litery rozmieszczone po obu jej stronach: CH (ristophorus) (a) P(otok) P(otocki) P(ocillator) M(agnae) D(ucatus) L(ithuaniae) CH(ementis) C(apitaneus). Na wysokości herbu w rogach karty widać postacie kobiece, z których jedna (z heraldycznej prawej strony) trzyma w ręku miecz, druga zaś wa-

gę (z lewej strony). W centrum karty znajduje się napis: „ACTA Inscripti / onis / Qui / ennalis / opera”, otoczony obwódką w kształcie cyfry 8. Po obu jego stronach widać panoplia: buławy, buzdygany, chorągwie, kołczany ze strzałami, maczugi, rohatyny, wyciory armatnie, tarcze, lufy muszkietów, lufy armat, kule armatnie, bębny i kotły. Na karcie 1v umieszczono napis sporządzony tuszem czerwonym, czarnym i fioletowym: CAPITANEATU/ Magnifici / Christophori a Potok / Potocki / M(agni) D(ucatus) L(ithuaniae) / Chelmensis Novosielcensis / et caetera / Capitanei / Colonelli Sacrae Regiae Maiestatis / Usque ad lugubrem obitum eius / per generosum Ioannem Carolum / Brzozowski / viconotarium / castrensis chelmensi / proprie manus scripta/ ac opera et cura / sumtuque eius / introligata / et quidem primis / Millesimus / Sexcentessimus / Septuagessimus / Primus / faeliciter incipit / ANNUS / QUO / Actum in castro Chelmensi / feria quinta post / festum Sanctorum Trium Regum / proxima / Anno Domini Millesimo Sex / centesimo Septuagesimo Primo /.

Na wyklejce przedniej okładki znajdują się adnotacje o przeprowadzonych poszukiwaniach archiwalnych: *Quaesitum 1805*; *Quaesitum pro parte capitanei chelmensis per (...)*; *Quaesitum per generosum Cazimirum Dzierżanowski pro parte Illustrissimi ac Magnifici Ołędzki episcopi cambisopolitanenesi*, zaś na k. 864v dwie inne (*Quaesitum pro re Brzeski*; *Qaesitum per Gutowski pro parte Nowicki*). Na karcie 2 widoczna jest inna adnotacja o przeprowadzeniu w dniu 19 V 1792 r. rewizji ksiąg z ramienia chełmskiego sądu ziemiańskiego przez Wereszczyńskiego i Wielobyckiego.

Trzecia księga aktowa to protokół zapisów z lat 1643–1651 (RGADA, f. 356, op.1, ed. 36) o wymiarach: 25 x 22,5 x 5,5 cm. Pierwsze wpisy umieszczono pod datą 7 IX 1643 r., a ostatnie 29 VII 1651 r. Oprawa dziewiętnastowieczna w półskórek, okładki tekturowe z charakterystycznym papierem marmurowym i resztkami czterech paszków skórzanych. Na grzbiecie księgi umieszczono naklejkę z napisem: „Zapisy grodzkie chełmskie oryginalne 1644–1651”. Składki księgi nie były przycięte. Jej stan fizyczny można uznać w zasadzie za dobry, chociaż skóra przedniej okładki jest naderwana, a z ostatniej karty pozostał tylko fragment.

Na karcie 1 i jej odwrocie znajduje się napis: „Prothocollon Inscriptionum / Tempore capitaneatus Chet / mensis Magnifici IOANNIS IN UHROW/SKO KRZYWCZYCKI / Chelmen(sis) et caetera Capitanei / Vicecapitaneatus / Generosi Hieronymi in Mogilnica Smietanka / Notariatus / vero / Generosi Alberto in Hansko Mogilnicki / Officialium eius / Castren(sis) Chelmen(sis) / Per / Nobilem Chri / stophorum a Zawady Za/ wadski / Anno Domini 1644/ Adiuvantibus Divinus Vir / tutibus scribi / inceptum”.

Na karcie 2 znajduje się adnotacja o rewizji ksiąg 30 V 1792 r. Wpisy z roku 1643 znajdują się na kartach 1–14, 1644 r. – k. 14–73v, 1645 r. – k. 73v–116v, 1646 r. – k. 116v–154, 1647 r. – k. 154–198, 1648 r. – k. 198–230, 1649 r. – k. 231–254, 1650 r. – k. 254–307v, 1651 r. – k. 308–331.

Karty od numeru 322v do 329 nie były zapisane, dlatego przekreślono, dodając adnotacje *vacuum*. Tuż po nich znajdują się dwie karty (330–331) z fragmentami róż-

nych wpisów, z których ostatnia zachowała się tylko częściowo, bowiem jej kawałek został oderwany.

Przeważają w niej wpisy różnego rodzaju transakcji czasowych, chociaż na początku znalazły się relacje z ceremonii złożenia przysięgi 7 IX 1643 r. przez starostę Jana Tomasza Krzywczyckiego oraz podległych mu urzędników grodzkich: podstarościego Hieronima Śmietankę oraz pisarza grodzkiego Wojciecha Mogilnickiego (k. 2–2v). Na k. 322 umieszczono adnotację o zamknięciu ksiąg grodzkich po śmierci starosty chełmskiego Jana Tomasza Krzywczyckiego 3 VIII 1643 r.

Z czystopisowego fragmentu relacji, manifestacji i oblat (RMO) z 1680 r. (8–18 I) stworzono w archiwum odrębną jednostkę aktową (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 9), zawierającą 23 karty i posiadającą następujące wymiary: 30,5 x 20,5 cm. Tworzą one jedną składkę, już w Archiwum poddaną konserwacji i oprawioną w karton. Zachowała się na niej stara foliacja, prawdopodobnie XIX-wieczna, która wskazuje, że opisywany fragment stanowił część jednostki aktowej od k. 34 do 57. Dołączone do składki karty dokumentacyjne dowodzą, że w czasie przechowywania w Archiwum była poddawana kontroli w 1985 r. oraz 1994 r.

Następny fragment dawnego czystopisu relacji, manifestacji i oblat z 1680 r. (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 44), o wymiarach: 30,5 x 19,5 cm, znajdujący się w tekturowej teczce, również poddany konserwacji w CGADA, opatrzony został w Archiwum w odrębną sygnaturę, i to odległą w stosunku do poprzedniej jednostki. Dawna foliacja (k. 24–33) dowodzi, że należące do niego karty stanowiły ciąg dalszy fragmentu akt tworzącego ed. 9. Trzy inne karty pochodzą z dalszych części dawnego czystopisu (58–59, 724). Tak jak poprzednio opisywana jednostka poddana była kontroli w 1985 r.

Dalszą część czystopisu relacji stanowi fragment zawierający 12 kart z dawną foliacją od 1021 do 1032 (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 39), który, jak podaje inwentarz archiwalny, zawiera wpisy z 1680 r. Ze względu na zły stan fizyczny nie jest ona udostępniana, dlatego nie mogłem zaznajomić się z jej treścią.

W zespole znalazła się również jedna księga zapisów ziemskich krasnostawskich, zawierająca wpisy z okresu 29 I 1590–12 VI 1595 r. (RGADA, f. 356, op. 1, d. 17) o wymiarach: 35 x 23 x 16,5 cm. Oprawiono ją w CGADA w tekturę koloru ciemnozielonego. Okładki zaopatrzone w wyklejki koloru niebieskiego. Księga posiada 939 kart. Paginacja obejmuje 936 kart, ale dwie karty mają numerację cyfrowo-literową (824a i 841a). Jedna karta nie jest numerowana. Zawiera jedynie adnotację „Księga ta ma kart 936” z podpisem niezidentyfikowanej osoby, sporządzoną prawdopodobnie w XIX w. Karta tytułowa księgi nie zachowała się. Dwa razy poddano ją kontroli w 1985 r. oraz 1994 r.

Jej składki zostały przemieszane, a oprawa utrwaliła ten wadliwy układ wewnętrzny. Znajdują się w niej akta z następujących років ziemskich: 1590 (k. 368 i 296), 1591 (k. 187, 388), 1592 (k. 200, 209), 1593 (k. 223, 239v), 1594 (k. 536, 692, 747), 1595 (k. 341). W tym ostatnim roku jeden termin posiedzenia sądu ziemskiego musiano odłożyć (k. 839) podobnie jak w 1591 r. (k. 107).

Wpisy z posiedzenia sądu odprawionego w 1590 r. (k. 368) poprzedza strona tytułowa z licznymi ozdobami geometrycznymi i roślinnymi. Szczególnie efektownie wygląda inicjał tekstu, litera A w kwadratowej ramce z licznymi elementami. Wewnątrz trójkąta, stanowiącego jej górną część, umieszczono winogrona (u góry) oraz dwa gołębie (u dołu). Dolną część litery, posiadającej kształt trapezu, wypełniają dzban z winogronami (w środku) oraz leżące zwierzęta: jeleń (po heraldycznej prawej) oraz jednorożec (po heraldycznej lewej) stronie. Wewnątrz kwadratu po obu bokach litery A umieszczono stojące postacie męża zbrojnego w szponon? (prawa) oraz kobziarza (lewa strona). Akta ziemskie chełmskie reprezentuje mały fragment zapisów z 26 III 1626 r. w obwoluście kartonowej liczący 10 kart (RGADA, f. 356, op. 1, d. 37). Są w nim ślady dawnej foliacji z numerami 91–152 i 143–152. Był kontrolowany w latach 1952, 1985, 1994.

Po lubelskim sądzie podkomorskim pozostały dwie księgi. Pierwsza z nich, obejmująca wpisy z lat 1662 (5 VI)–1663 (27 VII), przechowywana jest w archiwum jarosławskim (GAJO, Koll. rukop., op. 2, no 1279). Posiada rozmiary: 31 x 19,5 x 1,8 cm. Oprawiona została w jasną skórę, na której wytłoczono supereklibris z herbem Janina podkomorzego lubelskiego Adama Pszonki z Babina z dewizą PRODESTO FRUSTRA VIVIT QUI NEMINI. Stan fizyczny księgi jest bardzo dobry. Na przedniej okładce zachowała się adnotacja „1662 15 tus Lublin JM Pszonka”, a na grzbiecie numer „18”. Dawna foliacja (1–70) w 1984 r. została zastąpiona przez nową z numeracją kart od 1 do 61, z wyłączeniem dwóch pierwszych kart. Na ostatniej karcie znajduje się adnotacja o kwerendzie (*Quaesitum ad requisitionem Magnifici Dederko per R N*).

Na kartach 1 i 2 zachował się napis tytułowy: „ACTA / CAMPE: / STRIA: / GRANI: / TIALIA: / PALATIN: / (A)TUS / LUBLI / NENSIS / Et District / um / URZĘDO / VIENSIS / et / ŁUKOVIENSIS / Post erectionem / Magnifici Georgy Słupecki immediate Succa / MERARY LUBLINENESIS ad CASTELA / NAM lublinensem / sub / MAGNIFICIS ADAMI in Babin / PSZONKA per Sacram Regiam Maiestatem / Dominum Nostrum Clementissimum eadem Dignitas SUC / CAME-RARIATUS LUBLINENSIS / ob praeclara merite et constantem in Rempubicam fidem be / nigne condecorati faustoque SUCCA / MERARIATUS Officio, Divino auspi / cante patrocinio et DEIPare Virgi / nis MARIAE auxilio, infrascripto / inchoatur ordinem / Et inprimis / PRIVILEGII / super / hoc idem Officium / Ad iudicem Ordinaria Generalis Tribunalis / Regni Lublinensis per oblatam porrecti / nec non IURAMENTI / super munia sibi ex suscepto incum / bentia officio per superscriptum Ma / gnificum SUCCAMERARIUM GENERALEM PALATINATUS / LUBLINENSIS iuste, rite et / legitime obeunda coram ibidem / Iudiciis Tribunalitiis praestiti / Ea sequitur series / Actum Lublini in Iudiciis Ordinariis Generalis Tribunali Regni feria secunda ante festum Sanctae Trinitatis Anno Domini Millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo”. Na kartach 3–5v znajdują się teksty przysięg podkomorzego oraz komornika granicznego Jana Poniatowskiego oraz przywileje na podkomorstwo dla Adama Pszonki, nadany przez króla w Warszawie 30 V 1662 r. oraz na komornikostwo graniczne dla J. Poniatowskiego, wydany 20 sierpnia tego roku w Babinie przez A. Pszonkę.

Druga księga obejmuje wpisy z lat 1689 i 1702 (RGADA, f. 3s56, op.1, ed. 22). Ma ona 31 cm długości, 20 cm szerokości i 3 cm wysokości. Liczy 108 numerowanych kart oraz 8 bez numeracji, w tym niebieskie wyklejki. Posiada ozdobną oprawę z ciemnej brązowej skóry, na której wyfloczono ornament roślinny wzdłuż czterech boków okładki, około półtora centymetra od krawędzi. W rogach okładki umieszczono dodatkowe elementy ozdobne. Na środku okładek znajdują się superexlibrisy z herbem Ciołek na kartuszowej tarczy. Po jego obu stronach rozmieszczono litery A(lexander) C(iołek) (i)N D(rzewica) D(rzewicki) P(odkomorzy) W (?) L(ubelski). Księgę wiązano czterema sznurkami skórzanymi, z których trzy zachowały się w całości. Na grzbiecie księgi umieszczono karteczkę z napisem: „Księga graniczna województwa lubelskiego 1689–1702”. Pod nią na nalepkach wpisano sygnatury 20952, 21, 16.

Na pierwszej karcie, pod adnotacją „Liber 17 nr 26”, znajduje się napis tytułowy, sporządzony pismem o większym module z elementami ozdobnymi: „ACTA CAMPESTRIA/ Succameraria / Palatinatus Lublinensis et Districtuum / Palatinatus eiusdem / scilicet / Lublinensis et Urzendoviensis / Sub felici auspicio et dignitate Succamerarius / Magnifici ALEXANDER CIOŁEK/ in DRZEWICA DRZEWICKI/ cuius Privilegium et Iuramentum in Actis Iudiciorum Tribunalitorum Regni Lublinensium/ exstant / Industria vero et opera / GENEROSI FRANSISCSCI WLADISLAI a IANISZOW IANISZOWSKI CAMERARII CAMPE/ STRIS ET NOTARII / Castrensis Lublinensis uti officialis eiudem in prae allegatis Iudicys Tribu / nalitys Regni Lublinensibus in simul iurati / Anno a partu Virginis Deiparae 1686/ Inchoata”. Tekst na kartach 2–82 znajduje się w ramkach. Na kartach 87–103v ramek już nie ma. Karty 82–84 i 103v–108v pozbawione są tekstu, zawierają jedynie przekreślenia. Na k.108v umieszczono adnotację o przeprowadzonej kwerendzie: *Quaesitum pro parte Mag. Dederko per RN*. Podobna adnotacja (*Quaesitum per Roman*) znajduje się na wyklejce tylnej okładki.

Wśród ksiąg ziemskich i grodzkich znalazły się także dwie jednostki aktowe pochodzące z kancelarii miejskich. Jedna to lubelska księga burmistrzowska z lat 1541–1547 (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 23), mająca wymiary: 33,5 x 22 x 7,5 cm. Znajdują się w niej wpisy sądowe, dokumentujące działalność sądową burmistrzów lubelskich. Posiada ozdobną oprawę. Okładki wykonano z desek obleczonych w skórę. Ich stan jest zły. Z przedniej okładki zachowała się jedynie część szerokości 6,5 cm, bez skóry. W dolnej części grzbietu występują ubytki skóry. Skóra w tylnej okładce jest wytarta, co utrudnia identyfikację znajdujących się na niej ozdób. Na grzbiecie księgi umieszczono napis majuskułny: CONSULARIA, a pod nim ornament roślinny i daty: 1541, 1542, 1544, 1545, 1546 1547. Pozostałą część grzbietu pokrywają ornamenty roślinne. Na okładce tylnej występuje radełko, bardzo zatarte, przedstawiające alegorie czynów ludzkich (PECCATUM, SATISFACTIO, IUSTICIA, IUS).

Księdze nadano foliację w czasie przechowywania w Centralnym Archiwum Historycznym w Wilnie. Poświadczą to adnotacja na k. 366, sporządzona przez Ignacego Adamowicza Andruszkiewicza, emerytowanego sekretarza kolegium, oraz Iwana Sprogisa, archiwistę tego archiwum, w dniu 11 VI 1912 r. Ponumerowano wtedy karty od 1 do 365, opuszczając 228 oraz pozostawiając bez oznaczeń dwie pierwsze

karty oraz ostatnią, której już w CGADA nadano kolejny numer 366. Jak dowodzi dołączona do księgi karta, kontrolowano ją w 1994 r.

Druga jednostka archiwalna to czystopisowy fragment akt wójtowsko-ławniczych z okresu 4–13 V 1560 r. (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 5), w którym odnotowywano sprawy sporne. Ma on wymiary 29 x 19,5 x 0,3 cm. W czasie przechowywania w CGADA poddany był konserwacji. Obecnie przechowywany jest w kartonowej teczce. Według dawnej foliacji fragment ten pochodził z dalszej części dawnej obszernej jednostki (k. 635–642). Później na stronach naniesiono ołówkiem inną numerację (124–131). Ostatecznie w RGADA fragment przenumerowano (1–8).

W zespole jest jeszcze jedna jednostka aktowa, wytworzona w kancelarii miejskiej, mianowicie księga burmistrzowko-radziecka miasta Tyszowiec (RGADA, f. 356, op. 2, ed. 8), leżącego w województwie bełskim. Najstarszy jej wpis pochodzi z 20 VI 1578, natomiast ostatni z 1747 r. Jej oprawa uległa zniszczeniu, a podczas konserwacji w CGADA zabezpieczono karty, poddając je laminacji i uzupełniając w nich ubytki papieru. Obecnie luźne składki o wymiarach 31,5 x 20 x 11,5 cm przechowuje się w tekturowej teczce. Księga posiada dawną paginację od 1 do 891, według której ułożono składki w CGADA, nadając jej jednak foliację (1–447).

Z zachowanego protokołu dołączonego do księgi wynika, że w latach 30. XIX w. była przechowywana w Sądzie Pokoju powiatu tomaszowskiego, w którym 20 VIII 1827 r. dokonano przeglądu księgi i nadano stronom numerację, zgodnie z zarządzeniem Trybunału Cywilnego Województwa Lubelskiego z 20 marca tego właśnie roku. Adnotację potwierdzającą ten fakt podpisali podsedek powiatu tomaszowskiego Wysoczański oraz pisarz miejscowej kancelarii hipotecznej Rudolf Nowicki, dodatkowo wyciskając swoje pieczęcie.

Po powstaniu listopadowym w dziejach tej księgi nastąpił ważny moment. Oto w dniu 19 II 1833 r. pisarz aktowy tego powiatu R. Nowicki dokładnie opisał jej zawartość, numerując wszystkie wpisy, zgodnie z rozporządzeniem Trybunału Cywilnego Województwa Lubelskiego z 15 XI 1830 r. W protokole przedstawiono porządek chronologiczny, ale uczyniono to niezbyt dokładnie, nie wyszczególniając wszystkich lat, z których pochodziły wpisy. Ze sporządzonego wtedy zestawienia wyraźnie wynikało, że przed oprawą składki tej księgi zostały przemieszane. Oto faktyczna kolejność chronologiczna wpisów: 1578-k. 1–13v; 1579-k. 13v–34, 74–76v; 1580-k. 34–65v; 1581-k. 66–74v, 76v–85v; 1599-k. 86–89v; 1581-k. 90–116; 1583-k. 116–175; 1584-k. 175–201v; 1585-k. 201v–219v; 1586-k. 219–236; 1587-k. 237–241v; 1599-k. 242–277; 1600-k. 277–332; 1601-k. 332–389v; 1602-k. 390–418v; 1735-k. 419–421v; 1736-k. 421v–425, 1737-k. 425–434; 1746-k. 435–438v; 1747-k. 439–440; 1743-k. 441; 1746-k. 411v, 443v; 1745-k. 442–447. W księdze są liczne *vacua* (298–299, 536–537, 836, 859, 873–874, 876, 880).

W latach 60. XX w. księga tyszowiecka stanowiła element zasobu Centralnego Państwowego Archiwum Rewolucji Październikowej, o czym świadczy sporządzona karta dokumentacyjna. Wynika z niej również, że 12 XII 1969 r. dokonano ponownego sprawdzenia numeracji stron. Księgę później przekazano do CGADA i już nie zmieniała miejsca przechowywania.

Janusz Ł o s o w s k i , *Old-Polish records of nobility and municipal tribunals from the provinces of Lublin and Belz and the Land of Chełm at the archives of Moscow and Jaroslavl*. The Fond no. 356 at the Russian State Archives of Historical Records, unknown for many years, gradually discloses its valuable content. Two Polish researchers (Grala and Kulecki), having recognised volumes originating from the province of Podlasie in this fond, signalled the existence of records from the territory of the Province of Lublin and the Land of Chełm included in the said fond. Thanks to a query carried out in 2001 in Moscow and Jaroslavl, the author studied in detail the content of archival units included within the Fond No. 356 and he was able to state that they were originating from different chanceries, not only nobility tribunals but also municipal ones. From the territory of interest, he found: 2 municipal registers for Chełm and fragments of district records for the Land of Chełm, 2 district registers for the Province of Lublin and one municipal register for Lublin, as well as the following registers: of the Chamberlain of Lublin, district register for Krasnystaw, and municipal register for Tyszowiec (Province of Belz). The following volumes are preserved in the archives in Jaroslavl: 2 municipal registers for Lublin, one municipal register for Chełm and the Chamberlain's register for Lublin. These records are very much useful for historians, for studies on the history of judicial administration and the offices that produced them, as well as the territories they operated in.

Janusz Ł o s o w s k i , *Archives de l'Ancienne Pologne concernant les tribunaux nobiliaires et les tribunaux des voïvodies de Lublin et Belz et du territoire de Chełm dans les archives de Moscou et Jaroslav*. Depuis de longues et obscures années, le fonds n° 356 des Archives d'Etat des Actes Anciens de Moscou dévoile lentement son précieux contenu. Après diagnostic de registres provenant de la voïvodie de Podlasie, deux chercheurs polonais (Grala et Kulecki) signalent l'existence dans ce fonds d'archives de la voïvodie de Lublin et du territoire de Chełm. Grâce aux recherches entreprises en 2001 à Moscou et à Jaroslav, l'auteur a pris précisément connaissance du contenu d'actes constituant le fonds n° 356 et a pu constater qu'ils provenaient de différentes chancelleries, non seulement de tribunaux nobiliaires mais aussi de tribunaux de voïvodies. A propos du territoire qui l'intéressait, l'auteur a trouvé: 2 registres de la ville de Chełm et des fragments d'actes du territoire de Chełm, 2 registres du territoire de Lublin et un de la ville de Lublin, ainsi que registres: du tribunal dirigé par le chambellan (subcamerarius) de Lublin, du territoire de Krasnystaw et de la ville de Tyszowice (voïvodie de Belz). Dans les archives de Jaros³aw sont par contre conservés: 2 registres de la ville de Lublin et un registre de la ville de Chełm, ainsi qu'un registre du tribunal dirigé par le chambellan (subcamerarius) de Lublin. Pour les historiens, ces documents ont une grande valeur pour l'analyse de l'histoire des tribunaux et des administrations qui les ont créés et pour les territoires où ils se trouvaient.

Януш Л о с о в с к и , *Старопольские акты судов шляхетских и городских Люблинского и Белжского воеводства, а также Хелмской земли в архивах Москвы и Ярославля*. Неизвестный долгие годы фонд 356 Российского государственного архива древних актов медленно открывает своё ценное содержание. После выявления среди его документов книг подляского воеводства два польских исследователя (Х. Граля и М. Кулецки) сообщили, что в фонде содержатся также книги люблинского воеводства и Хелмской земли. Благодаря работе, проведённой в 2001 г. в Москве и Ярославле изучив подробно одержание фонда 356 и автор установил, что они созданы в разных делопроизводствах, не только дворянскими судами, но и городскими магистратами. Он выявил две книги гродского суда в г. Хелме и фрагменты документов земских судов в г. Люблине и одну книгу городского магистрата в г. Люблина, а также книгу подкоморского суда в г. Люблине, земского суда в г. Красныстав и городского магистрата в г. Тышовце (белжское воеводство). В архиве в Ярославле хранятся: две книги гродского суда в г. Люблине, а также гродского суда в г. Хелме и подкоморского суда в г. Люблине. Выявленные документы очень важны для исследований по истории судебного аппарата и учреждений, в которых они образовались, а также территории, к которым они относятся.